

Ahmet Fikri Tüzer (1878-1942)

1878 yılında Şumnu'da dünyaya gelen Ahmet Fikri Tüzer 1905 yılında Askerî Tıbbiyeden yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Gülhane Hastanesinde operatör unvanını almış ve 1906 yılında 6. Ordu Bağdat Merkez Hastanesine atanmıştır. 1907 yılında Kolağalığına (kıdemli yüzbaşı) terfi eden Tüzer, 1908 yılında ise 6. Ordu, 43. Alay, 1. Tabur Tabipliğine atanmıştır. Böylece askeri hastanelerde savaşlar boyunca hizmet vermeye başlayan Ahmet Fikri Bey bu görevinin ardından Kerkük Hastanesi İkinci Tabipliğine getirilmiş ve 1911 yılına kadar 6. Orduda hizmet vermeye devam etmiştir. Mayıs 1911'de 8. Ordu Kolordu Cebel Topçu Taburu Tabipliğine, Ekim 1911'de ise sınavla Kuleli Askeri İdadisi (Lisesi) Hikmet Öğretmenliğine atanmıştır. 1912 yılında Gelibolu İzmit Tümeni Seyitgazi Redif Taburu doktorluğuna, Aralık 1912'de Nazimiye 3. Alay, 3. Tabur Tabipliğine getirilmiştir. Erzurum Hastanesinde tabiplik yapan Ahmet Fikri Bey, bir hastalık geçirmiş 1912'de Hadımköy Hastanesine, buradan da 14 Şubat'ta tedavi olması için İstanbul'a gönderilmiştir. Mart 1913'te hava değişimi yapmak ve mesleğine devam etmek üzere, kendi isteği ile geçici olarak Kuleli Okulu Hastanesine atanmıştır. Kıdemli yüzbaşı bulunduğu sırada yaptığı üstün hizmetler nedeniyle Şubat 1914 yılında iki yıl sefer kıdemi verilerek Erzurum Hastanesine atanmış ve 1915 yılında binbaşı olmuştur.

Ahmet Fikri Bey, I. Dünya Savaşının en ateşli zamanlarında Kafkas Cephesinde bulunan 3. Ordu Kumandanlığı bünyesinde bir sıhhiye elemanı olarak çalışmaya başlamıştır. Seferberlik ilan edilmesinin ardından görev yaptığı Erzurum ise bölgenin merkez şehri olarak adeta bir hastaneler şehri konumunda bulunmaktaydı. 500 yataklı Erzurum Merkez-Mevki Hastanesinde Dr. Binbaşı Ahmet Fikri Bey yönetiminde bir sistem kurulmuş ve hastane bünyesindeki birçok hekim idari bağlılıkları bu hastanede olmak üzere çeşitli hastanelerde görevlendirilmiştir. Ahmet Fikri Bey, hastane idaresinde ciddi mücadelesini bölgeyi adeta esir alan salgın hastalıklarla vermişti. Kafkas Cephesinde yaşanan en büyük kâbuslardan biri olan tifüs salgını adeta hayatı felç etmiş ve doktorların iş yükü ve sorumluluğu fazlasıyla artmıştı. Valilikten yazılan yazıda şehirdeki durumun vahameti ve hastalığın asker ve halk arasında giderek yayıldığı belirtiliyordu. Ayrıca aynı yazıda 20 bin askerin hasta olduğu bilgisi veriliyordu. Bunun yanı sıra 20 doktorun hastalıktan vefat ettiği 30 doktorun hasta olduğu belirtilmiştir. Bu şartlarda Erzurum Merkez Hastanesi yönetiminde bulunan Dr. Binbaşı Ahmet Fikri Bey hastane hekimleri ile beraber hem maddi hem manevi sıkıntılar içinde üstün bir çaba göstermiştir. Aynı zamanda hastalıkla mücadele için hastanede tıbbi müsamere ve konferanslar verilmiş ve bilimsel çalışmalarla salgın önlenmeye çalışılmıştır. Bu sıralarda Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edilmesi ve şehrin boşaltılması üzerine hastalar da Erzincan'a nakledilmeye çalışılmış ancak tahliyesi mümkün olmayanlar hastanede bırakılmıştır. Bu üstün mücadeleleri nedeniyle hastane önünde doktorlar için bir tören düzenlenmiştir. Savaş boyunca

Ahmet Fikri Tüzer Haydar Paşa Garından çıkarken

görev alan doktorların %20'si salgın sırasında vefat etmiş, %50'si hastalanmış, kalanlar ise bu tahliye ve tedavi işlerinde hizmet etmeye devam etmişlerdi. 10 Kasım 1915 günü hükümet ve ordu ileri gelenleri huzurunda yapılan törende, Erzurum Merkez Hastanesinde savaş süresince gösterdiği başarılı çalışmalarından ve salgın hastalıkların önlenmesindeki ciddi hizmetleri nedeniyle Enfeksiyon Hastalıkları Hastanesi Şefi Dr. Binbaşı Ahmet Fikri Bey'e Harp Madalyası verilmiştir. Keza 1915 yılında Erzurum Gurebâ Hastanesinde aşı yapım merkezi kurulmuş, burada kolera ve tifo aşuları imal edilmiştir.

Ahmet Fikri Bey'in 3. Ordu bünyesindeki çalışmaları bilhassa salgın hastalıklar konusundaki uygulama ve fikirleri dönem boyunca önemli hastalıkların tedavisinde etkili olmuştur. Bu yıllarda ordu, sadece düşmanla değil aynı zamanda salgın hastalıklarla da mücadele etmek durumunda kalmıştır. Kolera, tifüs, karahumma gibi hastalıklar yüzünden bölge halkı ve askerler oldukça zor bir durumdaydı. Balkan Savaşları sırasında dahi bölgede hastalıklar görülmekteydi. Salgın, Erzurum ve civarından savaşa katılmak üzere giden askerlerin dönüşlerinde hastalığı bölgeye taşımaları ile yayılmıştır. Bu sıralarda Ahmet Fikri Bey, 3. Ordu bünyesinde Sivas Menzil Mıntıka Sertabibi görevinde bulunmaktaydı. Sivas Hastaneleri hastalıkla mücadele için menzil hastaneleri statüsünde önem kazanmıştı. Sivas Merkez Hastanesi haricinde diğer bütün gruplar ise Menzil Başhekimi Ahmet Fikri Bey yönetimine verilmişti. Böylece bu hastaneler cephenin en büyük sağlık desteği haline getirilmişti.

Düzenli ve titiz hekimlik anlayışının yanında Sivas Menzil Mıntıka Sertabibi Ahmet Fikri Bey'i bu dönemin sağlık camiasında ön plana çıkaran ve ismini duyuran en önemli olay orduyu ve halkı telef eden tifüse karşı geliştirmiş olduğu *buğu sandığı* formülüydü. O dönemde yapılan aşı çalışmalarının sonuç vermesi çok uzun sürdüğü için bu formül kurtarıcı bir etki sağlamıştı. 3. Ordu Sıhhiye Reisi Tevfik Bey'e göre o sırada sıhhiye teşkilatında salgınla mücadele için yeterli teçhizat bulunmuyordu. Özellikle tifüsle mücadelede kullanılan tek alet biri sabit olmak üzere kullanılan 8 seyyar etüv cihazından ibaretti. Ancak bu cihazların her defasında yeniden tedarik edilmesi sıkıntılıydı ve köylere kadar götürmek mümkün değildi. Burada imdada Ahmet Fikri Bey'in *buğu sandıkları* ile Abdülkadir Lütfi Bey'in *dezenfeksiyon fırınları* uygulamaları yetişmişti. Hemen hemen her cephede kullanılan bu buluş ile adeta askerler tifüs salgınından ve bitlerin sirayetinden kurtarılmıştı. Çünkü tifüs, genellikle riketsiya mikrobu taşıyan bitlerin insanları ısırması sonucunda bulaşmaktaydı. Hastalığa yakalanmış kişilerin kanıyla da bulaşabilen mikrobun en yaygın bulaşma şekli, yukarıda da ifade edildiği gibi bit yolu ile gerçekleşmekteydi. Bu sebeple bitlenmeyi ortadan kaldıracak formüller ve temizlik esasına dayanan uygulamalar önem kazanmıştır. Keza savaşla beraber oluşan kalabalıkların ortaya çıkardığı şartlarla sefalet, soğuk ve pislik, hastalığın bulaşıp yayılmasına sebep olmaktadır. 3. Ordunun dezenfeksiyon işinde en büyük ve en kat'i çözüm Sivas Menzil Mıntıka Sertabibi Dr. Ahmet Fikri Bey'in geliştirdiği *Buğu Sandıkları* formülü olmuştur. Ahmet Fikri Bey, 1916 yılında kendi hastanesinde hem yapımı hem kullanımı oldukça pratik olan *buğu sandığı* ismini verdiği pratik bir tür etüv makinesini kullanmış ve bu sistemin her yerde uygulanmasını Sıhhiye Reisliğine sunduğu bir yazı ile de bildirmiştir. Buğu Sandığı basit bir şekilde seyyar kullanıma uygun ve kıyafetlerin yanmasını engelleyen pratik bir çözüm olmuştur. Seyyar buğu sandığı hemen sökülebilecek bir pratiklikteydi. Sağlam'a göre 3. Ordunun hemen her tabur ve bölüğünde bu seyyar temizleme aleti kullanılmıştır.

Bütün bu başarılı çalışmalarından dolayı 1917 yılında Ahmet Fikri Bey, Bölge Sertabipliği sırasında sağlık işlerini üstün başarı ile yönettiği ve salgın hastalıkları yok ettiğinden dolayı Dördüncü Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Aynı zamanda bölgesinde meydana çıkan kolera, humma i racia ve lekeli tifo hastalıklarının yayılmasına karşı isabetli önlemler alması ve tedavileri için geceli gündüzlü çalışması nedeniyle iki sene kıdemle ödüllendirilmiştir. Başarılı çalışmalarının ardından Ahmet Fikri Bey, 3. Ordu Menzil Mıntıkası Baştabipliğinden 1918 yılında geçici olarak Şark

Orduları Grubu Başmenzili Müfettişliği Sertabipliğine geçirilmiştir.

Savaşın sona ermesinin ardından Ahmet Fikri Bey, 1918 yılında geçici olarak Beylerbeyi Hastanesine, daha sonra da sırasıyla Kuleli İdadisi Sertabipliğine, Maçka Hastanesi İkinci Tabipliğine, 1920 yılında da Selimiye Hastanesi Şube Amirliğine ve sonra da Gülhane Tatbikat Okulu Müdür Yardımcılığına atanmıştır. İstanbul'da çalışmalarını sürdüren Ahmet Fikri Bey, Millî Mücadele yıllarında Anadolu ekibine katılmıştır. Kendi ifadesine göre bu memuriyete devam ettiği 23 Temmuz 1918'den 26 Mart 1919 tarihine kadar birçok asistan ve stajyer doktorun Anadolu'ya geçmesini sağlamış ve kendisi de beraberinde ki iki doktor ve eczacı ile 28 Mart 1919 tarihinde İnebolu üzerinden Ankara'ya geçmiştir. Buradayken Sıhhiye Vekâletinin talebi üzerine çeşitli görevler almıştır. Sağlık Bakanlığının değişik şubelerinde ve sağlık müfettişliklerinde hizmet vermeye başlamıştır. Böylece doktorluktan bürokratik hizmet sınıfına geçen Ahmet Fikri Bey, uzun yıllar bu görevine devam etmiştir. 1924 yılında Sağlık Bakanlığı Sosyal Yardım Müdürü olan Ahmet Fikri Bey, kısa süre sonra da Darül Eytamlar Genel Müdürlüğüne atanmıştır.

Ahmet Fikri Tüzer, Cumhuriyet Döneminde de çeşitli bürokratik görevlerinin yanında CHP içinde önemli noktalarda görev almış çekirdekten başlayan bir yükselme göstermiştir. Birçok görevi bünyesinde toplayan Tüzer'in partideki konumu ile ilgili ilk veriler 1930'lu yılları göstermektedir. Ancak bu yıllardan evvelde parti hizmetinde bulunduğu muhtemeldir. Buna göre Tüzer, Erzurum Milletvekili olarak 1931 yılında CHP Umumi İdare Heyeti üyeliğinde bulunmuştur. İnönü, güvendiği kişilerle yola devam ederken Refik Saydam'ı Başbakanlığa getirince Saydam'ın yakın dostlarından olan ve uzun yıllardır parti idare heyetinde yer alan Ahmet Fikri Tüzer'de CHP Genel Sekreterliğine getirilmiştir. Normalde Dâhiliye Vekili Parti Genel Sekreterliğine getirilmek durumundaydı ancak Dâhiliye Vekâleti Faik Öztrak yönetimine verilmiştir.

Ahmet Fikri Tüzer daha evvel ifade edilen titiz ve düzenli iş anlayışını genel sekreterliği boyunca parti ve büro işlerinin işleyiş ve düzenine de yansıtmıştır. Hatta parti içi iş akışında bazı yeni uygulamalar da getirmiştir. Tüzer, ilk etapta parti genel sekreterinin çalışma düzeni hakkında bir program ayarlaması yapmıştır. Yeniden belirlenen çalışma düzenine göre genel sekreter, parti merkezinde saat 09.30-12.30 arasında mektupların, tamimlerin ve ihtisas bürolarınca hazırlanan yazıların imzalanması işiyle uğraşacak; saat 15.30-19.30 arasında ise gelen evrakların ihtisas bürolarına havalesi ve ihtisas bürolarına havale edilen bu evraklarla ilgili karar alınması işiyle ilgilenecektir. Bunun yanı sıra parti merkezindeki diğer aksaklıkları da fark eden Tüzer, bilhassa teşkilatlardan gelen yazılara cevap verilmesi konusundaki sorunları da düzeltmek istemiştir. Tüzer, teşkilatlardan gelen istek ve şikâyetleri içeren yazıların yönlendirildiği büroların bu evraklara yerinde ve zamanında cevap vermediğini ve bu sebeple önemli ve acelesi olan birçok işin zamanında yapılamadığını gözlemlemiştir. Parti teşkilatlarından gelen şikâyetler üzerine genel sekreterlik tarafından bürolara bir yazı gönderilerek büro şeflerinden kâtipleri aracılığıyla gelen yazı ve evraklarla ilgili takip cetveli tutmaları ve cevapsız bırakılan yazılara süratle yanıt vermeleri istenmiştir. Tüzer'in, parti idare ve işlerine bir çeki düzen vermek için yaptığı çalışmalardan bir diğeri de teşkilatların teftiş edilmesi sırasında ortaya çıkan bazı aksaklıklar üzerinedir. Parti merkezine gelen teftiş raporlarının şeklen farklılık göstermesi üzerine müfettişlere bir yazı gönderilerek detaylı bir açıklama yapılmıştır. Buna göre müfettişlerden zaman ve emek kaybedilmemesi için kendilerine gönderilen teftiş planındaki sıra ve düzene uymaları, yazıların sıra ve numaralı olarak anlaşılır yazılması ve plandaki sorulara uygun yanıtlar verilmesi istenmiştir.

Ahmet Fikri Tüzer, 1927 seçimlerinde Erzurum'dan milletvekili adayı gösterilmiştir. Böylece vekil olarak ta hizmetlerine devam etmiştir. Tek partili dönem seçim sisteminde iki dereceli yapılan seçimlerde öncelikle ikinci seçmenler

belirleniyor sonra da bu ikinci seçmenler milletvekillerini seçiyorlardı. Yine bu dönem mantığında 1927 yılından sonra esas olarak devreye sokulan seçim ilkesi, milletvekillerinin tamamen CHP merkezi tarafından belirlenmesiydi. Buna göre isimler parti başkanı, genel başkan vekili ve genel sekreterden oluşan Genel Yönetim Kurulu tarafından belirlenerek seçmenlere sunuluyordu. Ancak 1927 kurultayında yapılan değişiklikle adayların belirlenme ve tespit edilmesi işi umumi reise yani tamamen parti başkanına verilmişti. Tüzer'in Erzurum'dan aday gösterilmesi konusu tamamen parti merkezinin aldığı karar doğrultusunda bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği ile gerçekleşmiştir. Erzurumlu olmaması ve bölgeye yabancı bir kişi olarak bu şehirden milletvekili adayı gösterilmesi ise kararın bu dönemde ortaya çıkan yerel ve ulusal bazı olaylar sonucunda alındığını göstermektedir. Keza Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) deneyimi ve Şeyh Sait İsyanının ardından parti yönetimi Doğu ve Güneydoğu illerinin Meclis'te temsili için yeni bir politika gütmüş ve yerel adaylardan ziyade merkezden güvenilir bürokrat adayların bu bölgelerden milletvekili olmalarını istemiştir. Böylece alınan karara uygun olarak merkezdeki birçok bürokrat hayatlarında hiç görmedikleri illerden aday gösterilmiştir. Nitekim 1927 seçimleri sonunda oluşturulan yeni mecliste 121 milletvekili ilk defa temsil şansı bulmuştur. Bu sıralarda Erzurum milletvekilleri TCF'nin kurulması, Şeyh Sait İsyanı, Şapka Hadisesi ve İzmir Suikastından sorumlu tutulanlar arasında yer almışlardı. Bu sebeple 1927 yılı seçimlerinde Erzurum'da daha otoriter bir kimlikle belirlenen adaylar içinde eski milletvekillerine çok az yer verilmiştir. Bu sıralarda Ankara'da Müsteşar olarak görev yapan ve güvenilir hizmet adamı kimliği ile tanınan Ahmet Fikri Tüzer'in de belirlenen adaylar arasında bulunması ve sahaya sürülmesi beklenebilir bir gelişmeydi. Nitekim Mustafa Kemal tarafından bizzat belirlenen partili milletvekili adaylarının ilan edilmesiyle Ahmet Fikri Tüzer'e de milletvekili olma yolu açılmış oluyordu. Tüzer için Erzurum'un seçilmesinde doktorluk döneminde şehirde gösterdiği başarılı salgın mücadelesinin de etkili olduğu söylenebilir. Böylece kişiliği ve başarılı çalışmaları ile TBMM'nin III. Dönem seçimlerine katılan Tüzer, 635 oy alarak Erzurum'dan milletvekili seçilmiştir. Tüzer, 12 Ekim 1927'de mazbatasını alarak 1 Kasım'da Meclis çalışmalarına katılmıştır. 1931 yılında da Erzurum'dan aday gösterilen Tüzer, 661 ikinci seçmenden 654'ünün oyunu alarak milletvekili seçilmiştir. 1935 genel seçimlerinde ise ikinci seçmenlerin belirlenmesinde de yer alan Tüzer, bu dönemde de Erzurum Milletvekili olarak Meclis faaliyetlerine katılmıştır. Bu seçimlerde 916 ikinci seçmenden oylamaya katılan 870'inin oyunu alarak meclis faaliyetlerine katılmıştır. Tüzer, milletvekilliğinin yanı sıra Kızılay Genel Merkezi ve Etibba Odaları Yüksek Haysiyet Divanı üyeliği görevlerinde de bulunmaktadır.

Ahmet Fikri Tüzer 1939 yılı seçimlerinde de Erzurum'dan aday gösterilmiştir. Bu seçimlerde 781 ikinci seçmenin oyuyla yeniden milletvekili seçilen Tüzer, 27 Mart 1939 tarihinde mazbatasını almıştır. 1942 yılına kadar milletvekilliği ve parti Genel Sekreterliği görevlerini yürüten Tüzer, bu yıl gelişen ani bir olayla kariyerinde değişiklik yaşamıştır. Refik Saydam Hükümetinde meydana gelen bir değişiklik üzerine Tüzer, Dâhiliye Vekâletine getirilmiştir. Kararın alımında hâlihazırdaki Dâhiliye Vekili Tekirdağ Mebusu Faik Öztrak'ın sağlık sorunları nedeniyle görevden çekilme isteği etkili olmuştur. Tüzer bu görevi icra ederken yakın dostu Refik Saydam'ın 12. Hükümet döneminde kalp krizinden ani ölümü üzerine bu defa Saydam'ın yerine 8-9 Temmuz 1942 tarihlerinde vekâleten başbakanlığa getirilmiştir. Sadece bir gün sonra İnönü'nün kararıyla Şükrü Saraçoğlu başbakanlığa tayin edilmiş ve Tüzer'in bir günlük başbakanlığı sonra ermiştir. Tüzer bir gün süren başbakanlık süresi ile Türkiye tarihine geçmiştir.

Ahmet Fikri Tüzer, başbakanlık serüveninden çok kısa bir süre sonra 17 Ağustos 1942 günü geçirdiği bir kalp krizi ile hayatını kaybetmiştir. Tüzer'in cenazesi resmi bir törenle Ankara'da Yeni Mezarlığa defnedilmiştir. Ahmet Fikri Tüzer'in ölümü basında ve siyaset dünyasında hüzünle karşılanmış ve yapılan yorumlar, kişisel ve kamusal hayatını özetleyecek şekilde övgü dolu olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi ölüm haberinde Tüzer'i, *dürüst, daima vatan için*

çalışmayı sever, şeflerimize samimi olarak bağlı bir devlet adamı olarak tanımlamıştır.

Tülay AYDIN

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, 6-42, DH.İ.UM.EK, 26.03.1333.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490.1.0.0. 234-924-4, 29.12.1938.

BCA, 490.1.0.0.5-22-13, 25.03.1940.

BCA, 490.1.0.0.5-22-19, 08.06.1940.

Ahmet Fikri Tüzer Arşivi

Ahmet Fikri Tüzer Şahsi Arşivi, Atatürk Kitaplığı, No: 013167, 24.01.1935.

TBMM Arşivi

Tercüme-i Hal Varakası, TBMM Arşivi, No: 692, 1927.

Tercüme-i Hal Varakası, TBMM Arşivi, No: 14, 05.05.1931.

Milletvekili Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, 12.10.1927.

Milletvekili Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, 27.04.1931

Milletvekili Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, 14.02.1935.

Milletvekili Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, 27.03.1939

Resmi Yayınlar

TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950, Ankara, 2010.

Resmi Gazete, 09.07.1942, Sayı: 5153.

Resmi Gazete, 10.07.1942, Sayı: 5154.

Resmi Gazete, 08.05.1942, Sayı: 5101.

C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Son Posta

Ulus

Kitaplar

Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949, Ed. Birgül Ayman Güler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması, Ankara, 2008.

Avcı, Cemal, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

Yayınları, Trabzon, 2011.

Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları, Der. Metin Özata, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2009.

Çay, Abdulhaluk Mehmet, **Tarih Türkiye Cumhuriyeti Başlangıçtan Bugüne Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara, 2009.

Demirel, Ahmet, **Tek Partinin İktidar Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Dr. Refik Saydam 1881-1942: Ölümünün 40. Yılı Anısına, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara, 1982.

İdare Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Yıl: 14, Sayı: 169, Mayıs 1942, Osman Bey Matbaası, İstanbul, 1942.

Kamil, Server, **Kafkas Cephe-i Harbinde Lekeli Humma**, Haz. Meriç Aybar-İbrahim Caner Türk, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

Küçükuşurlu, Murat, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.

Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Özata, Metin, **Atatürk ve Tıbbiyeliler**, Umay Yayınları, İzmir, 2009.

Özbay, Kemal, **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, Cilt III, 3. Kitap Hastaneler, Yörük Basımevi, İstanbul, 1981.

Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem III. Cilt, (1927-1931), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 10.

Sağlam, Tefik, **Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet**, Askeri Matbaa, 1941.

Tonbul, Zehra-Forta, Özgün, **Tarihi Hastaneler Gurebâ Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne İlk Sivil Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları No: 20, İstanbul, 2009.

Unat, Ekrem Kadri, **Bulaşıcı Hastalıklar ve Salgınlarla Savaş**, İstanbul 1949.

Yetkin, Çetin (1983). **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, Altın Kitaplar Yayınevi.

Makaleler

Payaslı, Volkan, "İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları (1939-1942)", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: XXXVI, Ekim 2018, s. 36-120.

Unat, Ekrem Kadri, "Birinci Dünya Harbinde Türk Ordusunda Tifüs Savaşı", **İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi**, C. 20, 1989, s. 255-263.

Dijital Kaynaklar

Tıbbi Terimler Sözlüğü, <https://saglik.sozlugu.org/steam-sterilizer/>, 26.09.2020, 19.00.

03/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-fikri-tuzer-1878-1942/?pdf=6175> adresinden erişilmiştir